

Vývoj myslenia o vesmíre a mieste človeka v ňom

Filip Knižka

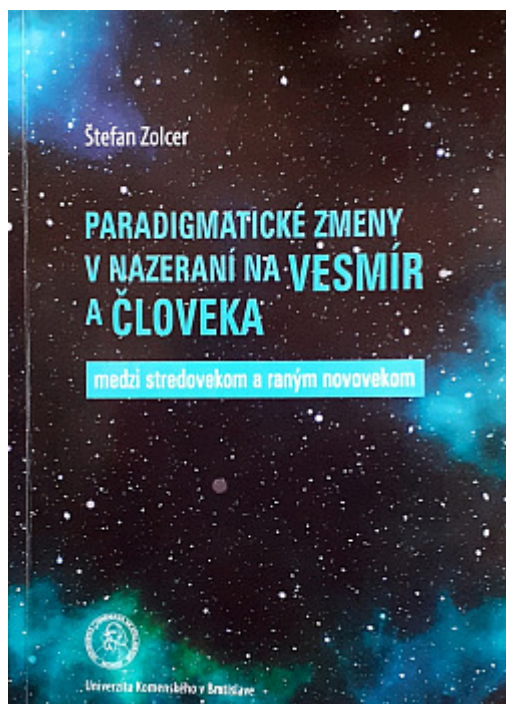

Filip Knižka: Vývoj myslenia o vesmíre a mieste človeka v ňom [The evolution of thinking about the universe and man's place in it]. In: *Ostium*, vol. 20, 2024, no. 1 (review).

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

ŠTEFAN ZOLCER: *Paradigmatické zmeny v nazeraní na vesmír a človeka: medzi stredovekom a raným novovekom*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2022, 168 s.

Kniha *Paradigmatické zmeny v nazeraní na vesmír a človeka* od Štefana Zolcera hovorí už v názve o svojej špecifikácii. Po tejto knihe siahne pravdepodobne taký čitateľ, ktorý sa bude cielene zaujímať o vybranú tému. Autor v knihe prináša prepracovanejší opis dejín stredoveku a novoveku, s množstvom hľadania súvislostí zameraných na vývoj moderného myslenia. Tým sa rozumie vznik modernej kozmológie, antropológie, obraz moderného sveta a pohľad na človeka.

Zolcer predpokladá, že moderné myslenie má svoje špecifické znaky, a cieľom knihy je ich odhaliť. Tie sa podľa neho líšia od predošlej doby, najmä od stredoveku, a porovnáva ich: „v počiatkoch moderného myslenia neboli tieto odlišnosti také jednoznačné“ (s. 9). Za výhodu pokladá dobu, kedy túto knihu píše, a to vďaka dostatočnému odstupu od oboch spomínaných období. Rovnako uvažovanie v rámci stredoveku nie je v jeho prípade náhodnou voľbou, pretože je presvedčený, že

„(P)lne rozumieť vzniku novej (v našom prípade modernej) éry môžeme len vtedy, ak vieme určiť jej vzťah k predošlej ére (stredoveku)“ (s. 9).

V knihe možno nájsť množstvo ďalších súvisiacich tém. Uvedomuje si, že po rozpracovaní základných problémov sa bude nachádzať v pozícii, z ktorej je možné tému hlbšie nahliadnuť. Medzi vedľajšie ciele preto patrí porozumenie východiskám moderného spôsobu myslenia, resp. východiskám moderných predstáv o svete a o človeku. Ďalej chce objasniť princípy prechodu zo stredoveku do novoveku, čím chce odhaliť hlavné rozdiely týchto období. Chce poznať aj filozofické (metafyzické) predpoklady a vedome s nimi pracovať, vnímať špecifickosť všetkých týchto predstáv, ich historickú výnimočnosť a adekvátne ich historicky konfrontovať s inými predstavami, predmodernými alebo stredovekými. To všetko určuje opis a zhodnotenie stredovekej éry, čo je nevyhnutné na dosiahnutie hlavného zámeru knihy (s. 13).

Zolcer sa síce v knihe primárne zameriava na obdobia, ktoré sú historické, ale zároveň hľadá ich súvislosti so súčasnosťou. Myslí si, že myslenie moderného človeka je aktuálne aj dnes: „súčasnú myslenie je do veľkej miery stále moderné“ (s. 10). „Samozrejmosti našej doby nie sú historickými konštantami, sú podmienené celou sústavou predpokladov, predstáv a príbehov, ktoré sme akceptovali v priebehu niekoľko predošlých storočí“ (s. 13). Autor poskytuje čitateľovi opätovné premyslenie histórie zo súčasnej perspektívy a taktiež mu umožňuje nahliadnuť na súčasné problémy v inom svetle. Rovnako jedným z jeho zámerov je „pozrieť sa na tieto dejiny triezvejšie a znovuobjaviť to, čo sme zahodili pri snahe všetko zlé prekročiť a slobodne budovať nový svet“ (s. 157). Tým chce podporiť pozitívny pohľad na stredovek.

V prvej kapitole s názvom *Predmoderný kozmos* autor skúma vo všeobecnej rovine obdobie antiky a stredoveku. Predmoderným sa rozumejú „tie znaky a charakteristiky, ktoré boli spoločné pre antickú a stredovekú éru, „[...] a to najmä vzhľadom na kontrast, ktorý tieto znaky vytvára pri porovnávaní s modernou dobou“ (s. 9). Autor pokladá za dôležité preskúmať skoršie obdobie, vďaka čomu bude možné vystihnúť špecifické črty raného novoveku a celkovo modernej éry. Vnímanie stredoveku vychádza z dvoch hlavných postojov, a to negatívneho a pozitívneho. Negatívny označuje stredovek ako úpadkové obdobie, ako brzdu vo vývoji vedeckého poznania sveta. Pozitívny postoj vyzdvihuje výkony stredovekých mysliteľov a ich vnímanie ako predchodcov modernej doby. Podľa Zolcera sú oba prístupy opodstatnené a chce ich preskúmať (s. 24 - 25). Stredovek rozdeľuje na dve časti, raný (patristika) a neskorší (scholastika). Raný sa vyznačuje poznávaním Kristom zjavenej pravdy prostredníctvom Biblie. Intelektuálne poznávanie ide do úzadia a poznávanie prírody je možné, iba ak slúži pre poznávanie Boha. V neskoršom období nastáva obnova vedy a filozofie, otvára sa priestor pre poznávanie prírody, rozvoj astronómie, vznikajú školy a univerzity. Pri poznávaní sa dostáva do spolupráce rozum a viera. Dôležitou témou je aj stredoveká kozmológia. Tá je výsledkom Aristotelovej fyziky a Ptolemaiovej astronómie.

V druhej kapitole sa kniha približuje k novoveku. Volá sa *Na ceste k modernému kozmu*. Autor tu sleduje vybrané prvky myslenia neskorej scholastiky, ktoré prispievali k vnútornej premene stredovekej éry. Všíma si momenty, ktoré sú pre stredovek netypické a uvažuje o nich ako o znakoch predzvesti budúcej éry. Kapitola je rozdelená na dve časti. Prvá skúma obdobie neskorej scholastiky, pre ktorú je zásadnou zmena vo vývoji poznania. Vzniká priestor pre empirické poznávanie. Na pozadí sa odohrávajú aj filozofické premeny, a to od sporu o univerzálie, cez vzťah Aristotelovej filozofie a kresťanskej teológie, k problematizovaniu vzťahu rozumu a viery, až po nominalizmus Williama Ockhama. Pre stredovek je charakteristickou dominancia viery pred rozumom, ale v období scholastiky rozum dopĺňa vieru. Ľudské poznanie sa považuje za obmedzené. V kapitole sa píše aj o Mikulášovi Kuzánskom, ktorého možno vnímať ako netypického mysliteľa. Podľa Zolcera je Kuzánsky príliš stredoveký pre novovek a príliš novátorsky pre stredovek (s. 76). Druhá časť zachytáva postupné premeny v oblasti astronómie. Prichádza začiatok modernej éry, kedy píše svoje dielo Mikuláš Kopernik. Spolu s ním začína významná vedecká revolúcia.

Moderný kozmos a zrod moderného vedeckého myslenia je názov tretej kapitoly, ktorá si všíma premeny obdobia renesancie a raného novoveku. Tie postupne formovali nový obraz sveta. Ide hlavne o obdobie novoveku a nadviazanie na zmeny v astronómii. Rovnako je reč o počiatkoch modernej éry, o vedeckom myslení, o prístupe k poznávaniu a o vnímaní kozmu. Pozornosť sa zameriava na jednotlivé body, „ktoré zo starého obrazu sveta postupne vytvorili nový obraz sveta“ (s. 12). Kopernikova teória heliocentrizmu zásadne zmenila chápanie vesmíru a miesto človeka v ňom. Prichádzajú aj vedecké pokroky, ako napríklad Galileov teleskop, čím sa umožňuje sledovanie astronomických javov, a to podporuje prijatie novej teórie. Rovnako významnými autormi sú Ján Kepler, Tycho de Brahe a spomínaný Galileo Galilei. Vďaka ich prínosu sa teória heliocentrizmu ukazuje ako pravdivá. Premeny vnímania astronómie smerujú k úvahám o matematickej astronómii; všímajú sa fyzikálne aspekty, astronómia sa vzdáľuje od astrológie a prikláňa sa k fyzike. Vedeckú revolúciu zavŕši Newton s dielom *Principia*, ktoré sa stalo základným paradigmatickým dielom klasickej fyziky. Zmena sa uskutočňuje aj mimo oblasti astronómie. Menia sa prístupy k poznávaniu. Stredoveké poznávanie Boha sa v novoveku mení na poznávanie prírody pozorovaním. Dôležitými sú empirizmus a viera, že človek je schopný poznávať svet. Autor píše aj o pokrokoch v iných disciplínach a poukazuje na ich prepojenosť. Ide napríklad o medicínu, alchýmiu a astrológiu. Charakter modernej vedy opustil teológiu a nasmeroval sa na prírodnú filozofiu. Človek sa v novoveku obracia na vedu. Priestor dostávajú pojmy ako matematizácia, kauzalita, empirizmus; mení sa chápanie priestoru a času.

V poslednej, štvrtej kapitole *Filozofické a antropologické aspekty* sa píše o historických premenách, ktoré zodpovedajú za presadenie moderných myšlienok v meniacej sa ére stredoveku. Ide napríklad o zmenu koncepcie človeka, vnímanie jeho miesta vo svete, vzťah k prírode, šíria sa nové názory a mení sa technika v umení. Obdobie renesancie a humanizmu prináša návrat antiky, gréčtiny a antických filozofov. Renesančné umenie objavuje perspektívu a trojdimenzionálne obrazy. Z filozofického hľadiska začína nárast individualizmu. Mení sa štýl písania a predmetom poznávania sa stáva subjekt. Objav kníhtlače umožňuje dostupnosť kníh, a tým sa zvyšuje záujem o vzdelanie. Dôležitou je aj reformácia v náboženstve, na čele ktorej stojí Martin Luther. Katolícka cirkev je nútená nanovo formulovať svoje dogmy. Antropologické premeny hovoria o novej koncepcii človeka. Ten sa už nepovažuje za centrum kozmu. Práve príroda má to trvalejšie, určujúcejšie miesto v univerze. V modernom svete je človek bezvýznamným aktérom v rozsiahlom vesmíre. Príroda je oddelená od človeka a mení sa na komplikovaný systém relácií a funkcií uchopiteľný matematickými symbolmi. Pre človeka je dôležitým vedecké poznávanie sveta, a to práve preto, aby mohol prírodu ovládnuť a kontrolovať vo svoj prospech. Z týchto dôvodov sa problémy moderných filozofov sústreďujú na epistemológiu, vedu o poznaní.

Zolcer v recenzovanej knihe podrobne skúma historický význam stredoveku a jeho prechod do novoveku. V jej závere uvádza aj svoje vlastné vyjadrenie. Ukázalo sa, že pohľad na stredovek má dva prístupy. Negatívny je v putách náboženskej dogmy a má revolučný prechod. Pozitívny, v zmysle bohatého filozofického prínosu, vníma prechod kontinuálne. Autor oba prístupy považuje za oprávnené a relevantné. Zdá sa, že so spomínaným použitím negatívneho a pozitívneho postoja úplne nesúhlasí. Tvrdí, že pozitívny prístup vyzdvihuje význam stredoveku ako obdobia, ale zastáva názor revolučného prechodu. Rovnako použitie negatívneho pohľadu nepovažuje za najvhodnejší, pretože v oboch postojoch je možné stredovek považovať za prínosný, a nie negatívny. Zolcer svoje ciele považuje za naplnené iba čiastočne, pretože si myslí, že téma si vyžaduje hlbšie bádanie.

Podľa autora je kniha akousi metaanalýzou sekundárnych zdrojov, odborných literatúr, ktoré preskúmali spomínané obdobia. Rovnako vykonáva analýzu a reflexiu primárnych zdrojov, komparáciu a syntézu preskúmaného materiálu a filozofickú reflexiu skúmaných myšlienok (s. 13 – 14). Síce sa dostáva do blízkeho kontaktu s množstvom filozofických tém a umožňuje čitateľovi zamyslieť sa, autor sa považuje za historika. Text nepozostáva z náročnej vedeckej terminológie a

vdaka tomu je kniha dostupná aj pre nováčika, ktorý má záujem oboznámiť sa s históriou astronómie a fyziky. Keďže ide o súčasť vedeckej práce, tak je pochopiteľné, že prístup autora vychádza z hlbšieho štúdia, a to dodáva knihe na jej bohatosti. Recenzované dielo považujem za dôkaz kvalitnej a podrobne prepracovanej vedeckej práce s precíznym usporiadaním veľkého množstva poznatkov prepojeného s rozsiahlymi filozofickými témami naprieč dejinami.

Mgr. Filip Knižka
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
e-mail: knizka1@ucm.sk
ORCID: 0000-0002-2957-1275